

De Opec, de olieprijsen en de Westerse economieën op lange termijn

PROF. DR. P.R. ODELL*

Zowel de mislukking van het Opec-streven om de oliemarkt te blijven beheersen, als het wijdverbreide ongelooft in een feitelijk aanbodoverschot van olie (hoewel de dollarprijs van olie al 25% lager is dan drie jaar geleden), vloeien voort uit een principiële misvatting ten aanzien van de vraag- en aanbodverhoudingen op de wereldmarkt voor energie. Deze misvatting is deel gaan uitmaken van de gangbare scenario's en voorspellingen van de meeste onderzoekers en beleidsmakers in de laatste tien jaar. De gedachtegang van deze onderzoekers en beleidsmakers was enerzijds dat de vraag naar energie ongeveer net zulke hoge groeivoeten zou blijven vertonen als in de periode 1948-1973. Anderzijds veronderstelde men dat het potentiële werelddaanbod van olie uit niet-Opec-landen zeer beperkt was vanwege feitelijke schaarste of produktietechnische problemen. Daarom, zo redeneerde men, zou de olieprijs onvermijdelijk blijven stijgen, zelfs ten opzichte van de prijs van meer dan \$ 35 per vat die in 1981 werd bereikt. De meningsverschillen beperkten zich voornamelijk tot de vraag welke exponentiële prijsontwikkeling de meest realistische aanname voor planningsdoelstellingen zou zijn. In elk geval zou van olie moeten worden overgeschakeld op andere energiebronnen, met name op kolen en kernenergie.

Zoals enkelen al vele jaren beweren, is de kans dat beide bovengenoemde veronderstellingen juist zijn, bijzonder gering. En de kans dat de genoemde conclusies van toepassing zijn, is helemaal minimaal. In de eerste plaats was de snelle groei van het energieverbruik tussen 1945 en 1973 een korte-termijnafwijking van een duidelijke trend (sinds 1860) in de mondiale energieconsumptie, die een jaarlijkse stijging aangeeft van 2,2% (zie figuur 1). De uitzonderlijk snelle groei in de periode na de tweede wereldoorlog was een gevolg van de unieke situatie dat vrijwel alle nationale economieën tegelijkertijd in het steilste gedeelte van hun energieverbruikscurve zaten die het verband tussen de stijging van het energieverbruik en de economische groei aangeeft. Reeds voordat de eerste oliecrisis zich in het begin van de jaren zeventig voordeed, raakten de hoogst-ontwikkelde economieën van het steilste stuk van deze curve af, zodat de groeivoet van het wereldenergieverbruik, ongeacht de prijsverhogingen, toch al zou zijn gaan dalen. Dit „natuurlijke” proces werd versneld en versterkt door de stijging van de olie- en de energieprijs. De energieprijisstijgingen maken bovendien het verloop van de curve vlakker. Daardoor worden landen die nog in energie-intensieve fasen van het ontwikkelingsproces zitten, geconfronteerd met veel lagere groeivoeten van het energieverbruik. Het mondiale stijgingspercentage van de energieconsumptie is sinds 1973 ge-

Tabel. Energie-aanbod in de niet communistische wereld (exclusief Opec-landen) in 1973 en 1983, in mln. tonnen olie-equivalenten

	1973		1983	
	mtoe a)	% van het totaal	mtoe	% van het totaal
Totaal energieverbruik waarvan:	4.045	100	4.005	100
- import van Opec-olie	1.480	36,5	780	19,5
- overige energie-import b)	100	2,5	225	5,6
- binnenlandse produktie waarvan:	2.465	60,9	2.990	74,8
• olie	760	18,8	1.115	27,8
• aardgas	765	18,9	685	17,1
• steenkool	805	19,9	955	23,8
• overige energiebronnen	135	3,3	245	6,1

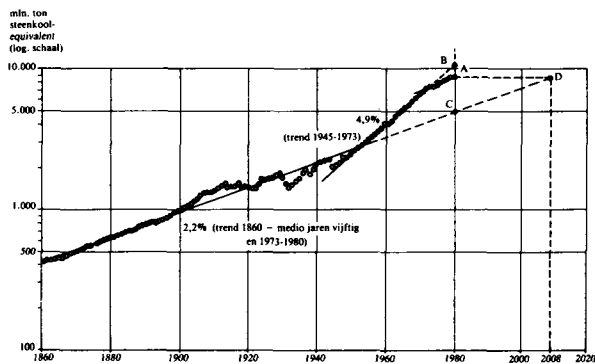
a) mtoe = miljoenen tonnen olie-equivalenten.

b) Olie, aardgas en steenkool uit centraal-geleide economieën.

daald tot onder de lange-termijngroeivoet van 2,2% over de periode 1860-1945. Dat lijkt voorlopig zo te blijven, maar, zoals uit figuur 1 blijkt, zal het nog tot 2008 duren voordat het verbruik weer terug is op de trendlijn die de lange-termijnontwikkeling weergeeft, zelfs als de groei in de tussentijd nul is.

Tegen deze achtergrond is het helemaal niet moeilijk om zich onafhankelijk te maken van olie in het algemeen, en van Opec-olie in het bijzonder, zoals de Westerse beleidsmakers nastreven. Het energieverbruik stijgt niet of nauwelijks en de olieprijs ligt op een niveau waarbij een hele reeks alternatieve energiebronnen economisch aantrekkelijk is. In feite is de afhankelijkheid van de wereld van Opec-olie dan ook al sterk verminderd, zoals de tabel aangeeft. De bijdrage van Opec-olie aan de energievoorziening van de niet-communistische landen is sinds 1973 gehalveerd en is nu kleiner dan die van elk van de belangrijkste alternatieven, te weten niet-Opec-olie, steenkool en aardgas. Bovendien ligt de produktie van deze alternatieven in geen enkel geval op het op korte termijn maximaal bereikbare niveau, laat staan op het uiteindelijk op middellange tot lange termijn bereikbare niveau. Daarenboven is de bijdrage van niet-Opec-energie dragers in de niet-communistische landen (inclusief kernenergie, waterkracht en zonne-energie plus biogas en andere alternatieven) bijna verdubbeld, terwijl door de kolen-, olie- en gasexport van het Oostblok het aandeel van deze landen in de energievoorziening van de niet-communistische landen is gestegen van 2,5% tot 5,6%.

Met andere woorden, de olieschaarste waarvan de Westerse beleidsmakers zo overtuigd waren, bleef uit. Integendeel, de prijsverhogingen sinds 1970 hebben toevoegingen aan de wereldolievoorraad (met ca. 450.000 mln. vaten) uitgelokt die het verbruik over dezelfde periode (ca. 300.000 mln. vaten) met meer dan 50% overtroffen. De verhouding tussen de totale olievoorraad en de olieproduktie is daardoor nu gunstiger dan ooit. Zelfs al zou de olieconsumptie met 2,5% per jaar stijgen (vergeleken met een daling na 1973) en zouden er in de toekomst geen toevoegingen aan de wereldolievoorraad worden gedaan (wat ondenkbaar is), dan zou het tot ver in de jaren twintig van de volgende eeuw duren voordat de produktie wegens schaarsteproblemen zou moeten worden ingekrompen. De hogere olieprijsen leiden er bovendien toe dat het voor ieder niet-olie-exporterend land voordelig werd binnenlandse olievoorkomens in exploitatie te nemen ongeacht de kwaliteit. Die olie diende in de eerste plaats om de importbehoefte te verminderen, maar werd daarnaast ook op de wereldmarkt afgezet. Zodoende zijn er steeds meer olieproducerende landen bijgekomen en hebben zich steeds meer alternatieven voor Opec-olie aangediend.

- Feitelijk energieverbruik in 1980 (9.000 mtoe).
- Energieverbruik in 1980 als de trend van 1945-1973 zich had voortgezet (11.000 mtoe).
- Energieverbruik in 1980 als de trend van 1860 - medio jaren vijftig zich had voortgezet (5.250 mtoe).
- Nulgroei in het energieverbruik na 1980; het tijdstip waarop het energieverbruik weer terug is op de lange-termijn-trendwaarde is 2008.

* De auteur is bijzonder hoogleraar Economische Geografie aan de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam en directeur van het Centrum voor Internationale Energie Studies, EURICES.

De meeste landen zijn op deze wijze steeds onafhankelijker geworden van Opec-olie. Zij hoeven pas in laatste instantie een beroep te doen op de olie van Opec-landen. Dit betekent, paradoxaal genoeg, dat nu vele van de goedkoopste olievoorraden niet worden geëxploiteerd, terwijl steeds meer dure olie door nieuwe leveranciers wordt geproduceerd, omdat dit bij een marktprijs van \$ 29 per vat winstgevend is geworden. Deze situatie zal op de korte tot middellange termijn niet sterk veranderen, zelfs niet als de prijs met een derde daalt of zelfs halveert, omdat maar een gering deel van die alternatieve olie meer produktiekosten vergt dan \$ 10 per vat.

Figuur 2 laat het verloop van de olieprijs sinds 1950 zien, alsmede verscheidene alternatieven voor het toekomstige prijsverloop. De snel groter wordende kloof tussen de concurrerende marktprijs en de olieprijs die het resultaat is van de verkeerde reactie van de OECD op de tijdelijke heerschappij van de Opec heeft inmiddels – bij afwezigheid van een kartel dat het merendeel van de produktie omvat – een situatie van inherente instabiliteit op de oliemarkt geschapen. In een markt die een nieuw evenwicht zoekt, zal de olieprijs moeten dalen. Zonder de impliciete, en soms expliciete, steun van de OECD-landen is de Opec niet in staat de situatie in de hand te houden. Hoe langer de Opec eenzijdig probeert de olieprijs hoog te houden, hoe sterker de prijsdaling uiteindelijk zal zijn omdat vraag en aanbod steeds verder uit elkaar zullen komen te liggen. Vanaf het moment dat die prijsval zich voordoet en er opnieuw een concurrerende markt ontstaat – met een prijs van b.v. \$ 10 per vat (in dollars van 1985) – zullen de meeste olieproducerende landen waarschijnlijk heel lang moeten wachten voordat er weer een olieprijs zal kunnen gelden die een substantiële economische „rent” voor de olieproducerende landen oplevert. Zelfs voor de landen die tegen de laagste kosten produceren, zoals Saoedi-Arabië, zullen de olie-opbrengsten dan nog maar een schijntje bedragen van de huidige opbrengsten.

Tot nu toe heeft de Opec niet kunnen inzien dat zij niet langer in staat is de oliemarkt zonder hulp van buitenaf te beheersen, nog afgezien van haar verzoeken aan andere olieproducenten het bestaande fragiele evenwicht niet te verstoren. Wat de Opec moet leren accepteren is dat het handhaven van een olieprijs in de buurt van het huidige niveau (een prijs boven de \$ 20 per vat) slechts mogelijk is als de geïndustrialiseerde landen als één blok de kern van hun energiebeleid van de afgelopen tien jaar laten varen, nl. het overschakelen van olie op andere energiebronnen. Zonder een dergelijke beleidsommezwaai zal de wereldvraag naar olie weinig of in het geheel niet stijgen, omdat bij een voortgezette toeneming van de produktie en consumptie van niet-Opec-olie de internationale vraag naar olie uit Opec-landen voortdurend verder zal worden afgeknepen.

Zou de Opec zich rekenschap gaan geven van de feiten met betrekking tot de vraag- en aanbodverhoudingen op de wereldmarkten voor olie en energie op middellange en lange termijn en besluiten te gaan werken aan de totstandkoming van een beleid dat afgestemd is op dat van de OECD-landen (waardoor een scherpe olieprijsdaling kan worden vermeden), dan is het nog lang niet zeker dat de reactie van de OECD daarbij zal aansluiten. Om een gunstige reactie te krijgen zou de Opec op z'n minst moeten instemmen met een verscheidene decennia volgehouden daling van de reële olieprijs. Eveneens zou de Opec duidelijk de bereidheid moeten tonen voldoende olie te produceren om te voorzien in een voorzichtig expanderende behoefte (die b.v. met 2 à 2½% per jaar stijgt). Vanuit het gezichtspunt van de geïndustrialiseerde landen zijn de voordelen van een dergelijke ontwikkeling, vergeleken met het simpel genieten van de voordelen van een ineenstorting van de oliemarkt, dat men ten eerste de, waarschijnlijk zoete, vruchten plukt van een afnemende onzekerheid met betrekking tot de stabiliteit van de internationale economie, dat men ten tweede veel minder zal hoeven te investeren in de produktie van energie die aanzienlijk duurder is dan Opec-olie, en dat men ten slotte een internationaal-politiek dividend op een dergelijke overeenkomst tussen Noord en Zuid kan behalen.

Slechts een optimist zal de snelle totstandkoming van een dergelijke verreikende overeenkomst waarschijnlijk achten. Het is immers zeer twijfelachtig dat er nu reeds een passend kader en passende grondslagen te vinden zijn voor de complexe onderhandelingen die voor zo'n overeenkomst nodig zijn. Volgens de heersende opvattingen in de OECD-landen wordt een dergelijke overeenkomst zelfs nog niet gezien als iets waarover zinnig te praten valt. Dat blijkt wel uit de wijze waarop het Internationaal Energie Agentschap zelfs nu nog een fundamentele olieschaarste presenteert als meest waarschijnlijke toekomstbeeld – juist voor de middellange en lange termijn – ondanks het feit dat de bewijzen voor het tegendeel zich opstapelen (zie de op lange termijn beperkte vraagstijging naar olie en de blijvend goede vooruitzichten voor de toeneming van energieaanbod uit niet-Opec-landen). Zolang de OECD en de Opec elkaar niet vinden in een beleid dat een neerwaartse olieprijschok tracht te voorkomen, lijkt Opec-olie gedoemd steeds minder belangrijk te worden voor de energievoorziening van de Westerse landen. Dat is niet alleen overduidelijk ten nadele van de lidstaten van de Opec, maar op de middellange en lange termijn ook ten nadele van de Westerse economieën, gezien de kosten – in economische en politieke zin – die produktie en consumptie van energie uit andere dan Opec-bronnen met zich meebrengt.

Peter R. Odell

Figuur 2. Olieprijzen 1950-2050

